

Standart Arapça ve Lehçe Tartışmaları*

Debate of Standard and Literary Arabic

TAHİRHAN AYDIN**

Öz: Bütün dillerde olduğu gibi Arap dilinde de yazı dili ile konuşma dili arasında farklılıklar vardır ve bunun varlığı dilin doğasına dayandırılır. Konuşma dili ile yazı dili arasındaki farkın seviyesi dilden dile değişkenlik arz eder. Dil araştırmaları, Arap dilindeki bu olguyu Fusha ve Lehçe/Ammice/Avamca diye isimlendirmektedirler. Bu iki dil düzeyi arasında tarih boyunca bir çekişme olmuştur. Ancak son iki asırda bu iki dil düzeyi arasındaki yarış, birinin diğerinin yerine ikame edilmesine varacak kadar önemli bir raddeye varmış görünüyor. Bu çalışma Arap âleminde Fusha ile Lehçe/Ammice arasındaki bu çekişmeyi, bu olgunun nedeni ve sakıncalarını, iki dil düzeyinin taraftarları arasındaki tartışmaları irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, Fusha, Ammice, Lehçe, yazı dili, konuşma dili.

Abstract: As observed in all languages, there are differences between written and spoken languages in Arabic too and this has been attributed to the nature of language. The level of difference between written and spoken languages changes from one language to another. Linguistic studies have named this phenomenon in Arabic as Fusha and Ammy. There has been a competition between these two levels of language throughout the history. In the last two centuries, however, the competition seems to have come to such an important point that one level of language has substituted the other. This study investigates the competition between Fusha and Ammy in Arabic World, the causes and drawbacks of this phenomenon and the debates between the proponents of two language levels.

Keywords: Arabic language, Standard Arabic, Literary Arabic, written language, spoken language.

* Bu çalışma *Arap Dilinin Günümüz Problemleri* isimli kitap çalışmamızın ilgili bölümünün yeniden tanzim edilerek yayıma hazırlanmış halidir.

** Doç. Dr. |Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

Giriş

Dilin en önemli vazifesi iletişimi sağlamaktır. İletişimin en yaygın şekilde sağlandığı araçlardan biri konuşmadır. Konuşma, dilin canlandığı ve gelişme imkânı bulduğu sahadır. Dilin dört temel becerisinden biri olan konuşma, bir anda oluşan bir faaliyet değildir. Bir süreç ve uygulamanın sonucunda gerçekleşir. Birey sürekli uygulamalar yaparak birikimini beceriye dönüştürebilir ve bu becerisini geliştirebilir. Konuşma faaliyeti uzun süre devam ettikten sonra melekeye dönüşür. Dilin meleke haline gelmesini sağlayan en önemli ortam günlük yaşamdır. Ana dili böyle bir süreç sonunda edinilir.

Günlük hayatta yeri olmayan, zaman zaman medyada karşılaşılan, eğitim ortamında da sadece kitaplarda yer alan bir dilin ana dili düzeyinde edinimi çok uzak bir ihtimâldir. Arap dili neredeyse bütün Arap âleminde bu son cümlede anlatılan durumdadır. Çünkü Arap âleminde Standart dil (yazı dili/Fusha) ile günlük hayatta kullanılan lehçeler arasında ciddi bir fark vardır. Fasîh Arapça sarf, nahiv ve belagat kurallarına uyan, aynı zamanda bugün görsel, işitsel ve yazılı medyada standart Arapçayı temsil eden dildir. Lehçeden kasıt ise, bütün Arap âleminde halkın iletişimde kullandığı konuşma dilidir. Ammice veya Avamca diye de isimlendirilen Lehçe Arap dilinde "العامية، الدارجة، المحكية" gibi tabirlerle ifade edilmektedir ve kurduğu hakimiyet ile Standart Arapçayı gölgede bırakacak düzeye ulaşmıştır.¹ Burada şu noktaya vurgu yapmamız gerekir ki, Arap âleminde konuşulmakta olan lehçelerin birbirlerine ve Fushaya olan uzaklıkları farklılık arz etmektedir.² Ancak medya ve iletişim araçları gün geçtikçe bu farklılıkların azalmasını sağlamaktadır.

Dildeki bu iki başlılık sadece Arapçaya has değildir. Dünyanın bü-

¹ Lehçe, bir dilin değişik ülkelerde ve bölgelerde, yine aynı dilin birliğinden kimselerce konuşulan biçimidir. Bkz. Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dili (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara 2003, I, 141,142. Hassan lehçeyi "kişinin toplumsal konumuna göre kullandığı yapıdır" şeklinde tanımlamaktadır. Bkz. Temmam Hassan, *el-Luga Beyne'l-Mi'yariyye ve'l-Vasfiyye, Mektebetu'l-Anglo'l-Misriyye*, Kahire 1958, s.184. Arap dilinde Fusha ve Lehçe olguları için bkz. Soner Gündüzöz, *Kuranın Eşsiz Dili*Etüt Yayınları, İstanbul 2012, s.11-16; ayrıca bkz. Murat Yıldız, "Standart ve Modern Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları: Mısır Lehçesi Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. X, sayı 3, ss.23-41.

² Ebû Muğli farklı Arap ülkelerinde konuşulan lehçelerin Fasîh Arapçaya uzak olmadığını ileri sürmektedir. Bkz. Semih Abdullah Ebu Muğli, *et-Tedris bi'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Fasiha li Cemî'i'l-Mevaddi fi'l-Medâris*, Daru'l-Bidâye, Ammân 2008, s.16; Ayrıca bkz. Gündüzöz, *Kuranın Eşsiz Dili*.

tün dillerinde bu tarzda bir ikiliğin yan yana ve eş zamanlı var olduğu bir gerçektir. Söz gelimi bir İngilizin, manavla muhatap olurken kullandığı dil ile edebi sahada kullandığı dil aynı değildir. Bir Fransız, Yunan, Amerikalı ve Arap için de aynı şey geçerlidir.³ Ancak dillerin iki düzlemi arasındaki mesafe farklılık arz edebilmektedir. Arapçada bu fark, dillerin sınıflara ayrılmasına neden olacak kadar fazladır. Çünkü Fasih Arapçanın kültürlü ve eğitilmiş insanların dili olduğu veya böyle olması gerektiği düşüncesi oldukça yaygındır.⁴

Arap dilini bu dezavantajlı durumdan kurtarmak için sadece okullarda zorunlu hale getirmek –ki bu da çok az uygulanan bir zorunluluktur–, ders kitaplarına hapsetmek, dili gramer kurallarını ezberlemekle sınırlı tutmak yeterli değildir. Çünkü dil melekесinin oluşumu belli bir hedef çerçevesinde uygun zaman aralıklarıyla gerçekleştirilen pratiklere gereksinim duyar. Şüphesiz önemine rağmen ana dili veya yabancı dil öğreniminde amaç sadece konuşma becerisini geliştirmek değildir. Dört temel dil becerisinin bir bütünlük içerisinde kazanılması dil öğreniminin/ediniminin temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Dilde İkiliğin Toplum Hayatındaki Yeri

Bu esas çerçevesinde Arap dilini incelediğimizde karşımıza çıkan en önemli sorun bu dilin (*Fasih Arapçanın*), günlük hayatta kullanılan bir dil olmaması ve bunun yerinin “*Lehçeler*” tarafından doldurulmasıdır. Bu, Arap dilinin karşılaştığı en tehlikeli sorun olan *dilde ikiliği* (الازدواج اللغوية) doğurmuştur ki bu her vatandaşın iki dille muhatap olmasını beraberinde getirmektedir. Bu dillerden biri (*Ammice*) günlük hayatta, sokakta kullanılmakta, diğeri ise eğitimde ve bir düzeye kadar medyada kullanılmaktadır. Şerif eş-Şübâşî bu ikiliği “*şizofreni*”⁵ (الشيزوفرينيا) diye nitелеmektedir. Şübâşî Arap dilinin bu ikili durumunu izah etmek için ilginç bir örnek vermektedir: “*Sözgelimi bir Fransız alışveriş merkezinde Le Monde gazetesinin dilini, hatta Sorbonne Üniversitesi’nde kullanılan dili kullanırsa satıcı bunu garip karşılamaz. Müşterinin kültür düzeyi ne olursa olsun, satıcı onu anlayacaktır.*”

³ Ebû Muğli, a.g.e., s.16.

⁴ Ebû Muğli, a.g.e., s.16.

⁵ Şerif eş-Şübâşî, *Li Tehyâ’l-Lugatu’l-Arabiyye: Yesqut Sibeveyhi*, el-Hey’etu’l-Misriyyetu’l-’Amme li’l-Kitab, Kahire 2004, s.125 vd.

En fazla fark edeceği, karşısındaki adamın kültür düzeyinin yüksek olduğudur. Ancak Mısır, Yemen veya Mağrib'te bir kişi alışveriş yerine girip satıcıya 'أعطني يا بني رغيفا من الخبز وزد عليه قطعة من الجبن' (Evladım, bana bir somun ekme ver ve bir parça da peynir ilave et) derse, bu sözü duyan herkes gülünç karşılar, hatta belki de satıcı bu sözden bir şey anlayamayacaktır."

Arap âleminde yaşamın her alanında kullanılmakta olan farklı lehçelerin bu denli yaygınlaşmasının nedenleri arasında Arap dili gramericinin zorluğu ve karmaşıklığının yanı sıra insanların kendilerini ifade etmek için daha kolay ve daha sade bir dile ihtiyaç duymaları gösterilmektedir. Bu görüşe göre insanlar hata yapma olasılığı fazla olan Fasih Arapça yerine kolay ve hata yapma riski daha az olan lehçeyi tercih etmektedirler.⁶ Her ne kadar eğitimin Fasih Arapça ile yapılması kâunlarla zorunlu hale getirilmişse de pratikte bunun bir karşılığı bulunmamaktadır.⁷

Günlük hayatta kullanılmayan bu dille eğitim yapmanın zorluğunu en fazla öğretmen ve öğrenciler hissetmektedirler. Zaten öğretmenlerin yaptıkları tek şey, sürekli bazı dil hatalarını düzeltmek, zaman zaman – önermiş oldukları- bu doğruları değiştirmek, yerleşik kavramlar hakkında şüphe uyandırmak ve yerine kullanımı çok zor alternatifler getirmektir.⁸ Bunun sonucu olarak öğrenciler, Arap dili dersinden nefret ediyorlar ve başka derslere daha çok önem vermektedirler.⁹ en-Nakkâş, "Çocuklarımıza ve gençlerimize zamanı yakalayamamış ve çağın gereklerine uymayan, girift Arap dili grameri işkencesini daha ne kadar yaşatacağız" diye sorarak Fasih Arapçanın güncel değeri ile gramatik yapısı hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır.¹⁰

Kuşkusuz hiçbir dil sarf ve nahivden (gramerden) ibaret değildir. Dil bunların yanı sıra düşünce ve duygudur. Dil zorlukları sadece Arap-

⁶ Reca'en-Nakkâş, *Hel Tentehiru'l-Lugatu'l-Arabiyye?*, Nehdatu Mısır, Kahire 2009, s.135.

⁷ Muhammed Hamâse Abdullatîf, resmî anlamda okullarda eğitimin Fasih Arapça ile yapılması gerektiğini, ancak bunun yapılmadığını, sadece gramer öğretildiğini ifade ediyor. Bkz. Tahirhan Aydın, "Min a'lâmi'l-luga: Muhammed Hamâse Abdullatîf hayâtuhu ve muellefâtuhu ve ârâuhu fi-ş-îri ve ta'lîmi'l-luga li gayri'n-nâtiqine bihâ", *AÜİFD*, 52/2, 2011, s.285.

⁸ Husâm el-Hatîb, *el-Lugatu'l-Arabiye – İddâât 'Asriyye*, el-Hey'etu'l-Mısrıyyeti'l-Âmme li'l-Kitab, Kahire 1995, s.5.

⁹ en-Nakkâş, *a.g.e.*, s.22.

¹⁰ en-Nakkâş, *a.g.e.*, s.22;

çaya has bir durum değildir. “... İngilizler dillerine saygı göstermiyorlar, çocuklarının nasıl bu dille konuşmaları gerektiğine dair eğitimlerine de önem vermiyorlar. İngiliz dilini telaffuz edişleri çok kötü. Kimse nasıl konuşulacağını kendi kendine öğrenemez. Yabancı birinin Almanca ve İspanyolca’yı telaffuzuyla öğrenmesi kolay iken İngilizce için aynı kolaylık söz konusu değildir.”¹¹

Her ne kadar Muğlı¹² Arap dilinin yukarıda tasvir edilen halini, yani Fusha ve lehçelerin var oluşunu (sünaiyyeyi) İslâm’ın ilk günlerine götürse de konuşma ve edebiyat/yazı dili arasındaki doğal farklılık bu olgunun daha eskiye uzandığını düşündürmektedir.¹³

Dilde İkiliğin Sakıncaları

Mısırlı meşhur yazar Ahmed Emin (1878-1953) hatıralarında Ali Fevzi Bey’in Türkçe ve Arapça ile ilgili değerlendirmesini şöyle aktarır:¹⁴ “Türkçeyi, Türk Edebiyatı’nın diğer Doğu edebiyatlarından daha geniş ve daha zengin olduğu için değil de Türklerin, dillerini ve edebiyatlarını sosyal, maddi ve manevi ilişkilerini düzenlemede nasıl kullandıklarını görmek için öğrenseydiniz! Mısır’da konuşma ve yazı dili ayrı olduğu sürece Mısır’ın durumu ümitsiz. Ya konuşma dilinin üstün tutulması ya da birleşmeleri için yazı dilinin kaldırılması gerekir. Ancak o zaman, düşünce ve ruhunu gerçek hayattan alan doğru dil ortaya çıkar.”¹⁵ Dilin doğal seyrinde bir ayrılmaya gitmiş olması, dil kusurlarını bertaraf etmemektedir. Zira dilin bir millet için en önemli vazifesi, onları bir araya getirmek, duygu birliğini sağlamak ve meramlarını aynı kelimelerle ifade etmelerini sağlamaktır.

Mısırlı, Lübnanlı, Faslı ve Necidli bir grup Arap konuşmak üzere bir araya geldiklerinde her biri kendi yerel lehçesiyle konuşacağından – hepsi de Arap olmalarına rağmen- birbirleriyle anlaşamamaktadırlar.

Huseyn Şefik el-Mısırî,¹⁶ lehçelerin Arap halkını birbirinden uzak-

¹¹ en-Nakkâş, a.g.e., s.24.

¹² Muğlı, a.g.e., s.15.

¹³ Bkz. Soner Gündüzöz, *Kuranın Eşsiz Dili*.

¹⁴ Ali Fevzi Bey Ahmed Emin’in eski hocasıdır ve evvelce Mısır’da yüksek kademelerde görev yaptıktan sonra İstanbul’a yerleşmiştir.

¹⁵ Hüseyin Yazıcı, “Mısırlı tarihçi ve yazar Ahmed Emin’in (1878-1953) İstanbul Anıları”, *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2001, s.23.

¹⁶ Huseyn Şefik el-Mısırî, “Ebûsu racule’l-mecma’i’l-lugavî”, Akt. en-Nakkâş, a.g.e., s.55.

laştırması hakkında şunları söylemektedir: “... *Ben ne lehçelerden ne de halkın onu kullanmasından hazzediyorum. Saidli biri*¹⁷ *Suriyelinin* ماذا "شو إيشبك ولاك أنا ما إيشيني شيء *anlamındaki* "أنا ما أصبت شيئاً يشتهي القلب" جمع "جمع *anlamındaki* "لم النجع وقبل كيف بتليينه أهل النجع واخطب فيهم كخطبة الشيخ على المنبر" *sözünü anlayamaz. Yine aynı şekilde Suriyeli de Saidlinin* "لم النجع وقبل كيف بتليينه أهل النجع واخطب فيهم كخطبة الشيخ على المنبر" *sözünden bir şey anlayamaz.*"

Selâme Musa¹⁸ dili sinir sistemine ve telefon hattına benzetmektedir. Ona göre dilin, görevini ifa edememesi, telefonda meydana gelen kesintiye benzer ve sağlıklı bir iletişim için bu arızanın derhal giderilmesi icap eder. Musa'ya göre dil görevini ifa etmediği için kültürel alanda pek çok sorun yaşanmaktadır. Sözelimi tiyatrodaki gelişim sağlanamamaktadır. Çünkü oyunculara Fasîh Arapça üzerinden bir diyalog hazırlanamamakta. Zira Fasîh Arapça ile yapılan konuşma, halkın diyalogda kullandığı dilin etkisini sağlamamaktadır. Halk, lehçe ile konuşmaya alışmıştır. Diyalogların Fasîh Arapçaya tercüme edilmesi yadırganmaktadır. Dolayısıyla dil ile toplum arasındaki etkileşim gerçek bir etkileşim değildir.

Lehçe Taraftarları

Bazı edebiyatçılar lehçelerin Fushaya göre hayatla daha uyumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlardan biri olan Lübnanlı edebiyatçı Mîhail Nu'ayme¹⁹ (1889-1988), yeni neslin dili hususunda üzgün olduğunu belirterek "*Arap dilini temizleyin/arındırın!*/*طهروا اللغة العربية*" isimli makalesinde şunları söylemektedir: "*Ben gençliğin, okul sıralarında Arapçanın tılsımıyla boğuşup durmalarına canım sıkılıyor. Dillerinden, dilin kurallarını belirleyenlerden ve onu öğreten öğretmenlerinden nefret ederek ve gençliklerini okulda bırakarak ayrılıyorlar.*"²⁰ Nu'ayme

¹⁷ Mısır'ın Güney bölgesi.

¹⁸ Selâme Musa, *el-Belâgatü'l-'Asriyye ve'l-Lugatu'l-'Arabiyye*, Kelimat Arabiyye li't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 2012, s.38.

¹⁹ Mîhail Nu'ayme (1889-1988) Lübnan'da doğdu. İlköğrenimini burada tamamladı. Beş yıl üniversite eğitimi için Ukrayna'da kaldı. Rus edebiyatına muttali oldu. Akabinde Amerika'da hukuk eğitimi gördü. Arap Mehcer edebiyatçılarıyla hemhal oldu. 1932 yılında memleketine döndü ve çalışmalarını burada sürdürdü. Yirminci yüzyıl Arap yenilikçi düşüncesinin ileri gelenlerinden sayılan Nu'ayme şair, hikâye, tiyatro, eleştiri, makale ve felsefe alanlarında birçok eser bıraktı. Dili ve edebiyatı giriftliklerden kurtarıp gerçek hayatla örtüşür hale getirmek için çabaladı. Halkın dilini/avamca'yı önemserdi. Sade, basit ve anlaşılır yazmayı tercih etmiştir.

²⁰ Akt. en-Nakkâş, a.g.e., s.63-64.

şöyle devam ediyor: “Keşke Fusha, Ammiceden bazı kuralları alsaydı. Böyle yaparak geçmişten biriktirip getirdiği ve zamanla değerini kaybetmiş büyük bir yükten kurtulmuş olurdu. Ammicenin halkın canlılığından gücünü alan bir dehaya sahip olduğunu kabul etmemek hata ve cehalettir. Bu gün Ammicenin dehasına baktığımızda, bütün dünyada en yaygın ve canlı bir dil olan İngilizceye yakın bir dehaya sahip olduğunu görürüz. Ammice İngilizce gibidir. Kelimelerin sonunda i’rab (son hareke) yok, ne ref, ne nasb, ne cer ne de cezim var. Müzekker ve müennes, müsenna ve cemi sigalarının sıfatında temyiz yok. “Ammice kâne” (كأن)nin haberi, le’alle (لعل)nin ismi, memnu’ mine’s-sarf ve gayr-i memnu’ gibi kurallardan hâli bir dildir. Halk bu tür gramer karmaşalarına girmeden iletişim kurabilmektedir.”²¹

Arap diliyle ilgili bu tür öneriler yıllardır söylenegelmektedir. Ancak bu fikirler bugüne kadar karşılık bulamamış ve pratik bir değer kazanamamıştır. Dahası 1952 yılında bu düşünceleri ortaya atan Mîhaîl Nu’ayme dahi doksan dokuz yaşına kadar tek sayfa hatta bir tek satır dahi Ammice kaleme almış değildir. Nu’ayme yaşadığımız asırda Arapçayı iyi düzeyde bilen ve yaygın dil hatalarını kaleminden uzak tutmayı başaran büyük bir edebiyatçı idi. Ammice konuştuğunda da Fushaya yakın bir dil kullanırdı. Bu, dikkat çekici bir durumdur. Fusha yerine lehçeyi kullanmaya davet edenlerin büyük bir kısmı Arap dilinin en ince detaylarına dahi vakıf idiler; bunlar fikir ve edebiyat sahasında kaleme aldıkları yazılarında bu dilden vazgeçememişlerdir. Bu durum, davet ettikleri şey (Fasihin yerine lehçeyi ikame etme) hususunda da tam bir kanaate sahip olmadıkları anlamına gelir.²²

Lehçeyi öne çıkaranlar sadece Araplar değildir.²³ Bu işin başını çe-

²¹ Akt. en-Nakkâş, a.g.e., s.64; Konuşma dilinde i’rab olgusunun terki konusunda ayrıca bkz. Soner Gündüzöz, “Klâsik ve Modern Arapça’nın Tarihsel ve Filolojik Sınırları”, Nüşa, Yıl 3, Sayı 8, Kış 2003, s.80 vd.

²² en-Nakkâş, a.g.e., s.64-65.

²³ Bintu’s-Şâti’, edebiyat diline paralel olarak halk dilinin varlığının normal oluşunu ve batılıların bunu süiştimal ederek Fusha’ya karşı kullandıklarını şu şekilde ifade eder: “Fikir ve edebiyatta ilerlemiş bir dille birlikte mahalli/yerel halk dilinin de gündelik hayatta kullanımı doğal bir süreçtir. Araplar daha Câhiliye döneminde de bu dili kullanıyorlardı ve mevcut dünya dillerinde de durum aynıdır. Ancak sömürgeciler bu doğal süreci Fusha ile Lehçe arasında bir savaşa dönüştürerek dil, fikir ve gönül birliğimize kastettiler. Fushayı kısır ve bedevi olmak ile vasıflandırarak geri kalmışlığın müsebbibi saydılar. Lehçenin ise modern hayatın ihtiyaçlarını karşılayabileceğini iddia ettiler.” Bkz. ‘Aîşe Abdurrahman Bintu’s-Şâti’, *Lugatunâ ve’l-Hayat, Daru’l-Ma’ârif, Kahire 1991, s.93.*

kenler arasında Batılılar da bulunmaktadır. Mesela evvelce bahsi geçen Mısır Milli Kütüphanesi Müdürü Alman Wilhelm Spitta, 1880 yılında “قواعد العربية العامية في مصر”/Mısır Lehçesinin Grameri” isimli bir kitap telif eder ve burada Fasîh Arapçanın öldüğünü, Avamcanın baki kaldığını yazmaktadır. Avamcanın o dönemde yaygın bir şekilde kullanılıyor olması ona cesaret vermiştir. Çünkü o günlerde Mısırlılar eş-Şeyh Hasan el-Alâti’nin yazdığı Ammice şiirleri dillerinden düşürmüyorlardı. Ayrıca aynı dönemde “التكيت والتبكيث” isimli bir dergi Ammice yayınlanmaktadır. Bu akım, “العI-Muktataf” dergisinin, “Fasîh Arapçadan ümitler kesilmiştir” ve “bilimsel çalışmalar artık Ammice ile yazılmalıdır” şeklindeki propagandaların etkisi altında gelişmekteydi.²⁴

Alman müsteşrik Carl Vollers²⁵ (1857-1909) 1905’te Cezayir’de yapılan bir sempozyumda²⁶ “Kur’an, Ammice ile yazılan ilk kitaptır” demiştir. eş-Şeyh Abdulaziz Cavîş onunla bir tartışma sürecine girmiş ve geçen yüzyılın başında bu kalem tartışması/polemik bir müddet sürmüştür. Bu dönemde Mahmûd Sâmî el-Bârûdî’nin²⁷ şiirleri ve Fasîh Arap

²⁴ ‘Abduh Muhammed Bedevî, *Ehemmiyyetu Ta’lîmi’l-Lugati’l-‘Arabîyye*, Havliyyatu Kullîyyeti’l-Âdâb li Cami’ati Kuveyt, sayı:16, 1996, s.14.

²⁵ Birçok şarkiyatçı gibi Vollers de ilköğrenimini Hıristiyan teolojisi alanında görmüş, dil bilimleri üzerinden şarkiyatla uğraşmaya başlamış, daha sonra dinler tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır. 1886’dan itibaren Mısır’da on yıl el-Mektebetu’l-Hıdıviyye (Hıdiv Kütüphanesi)’nin müdürlüğünü yaptı. Bu süre içinde Doğu dilleri ve şarkiyat alanında kendini yetiştirdi, Arapça ile ilgili çalışmalar yaptı. 1886’da Jena Üniversitesi (Friedrich Schiller University Jena) Felsefe Fakültesindeki Şark Dilleri bölümünde çalıştı. Arap dili, Arapçanın lehçeleri ve dinler tarihi alanında eserler yazdı. Bkz. Hilal Görün, “Vollers, Karl”, *DİA*, XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, ss.125-126.

²⁶ 1905’te Cezâyir’de gerçekleştirilen Uluslararası Şarkiyatçılar Sempozyumu (موتمر المستشرقين الدولي، الجزائر، 1905)

²⁷ Mısırlı şair ve devlet adamı Mahmûd Sâmî el-Bârûdî (1839-1904), varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Kahire’de doğdu. İlkokulu bitirince askeri mektebe girdi ve on altı yaşında oradan mezun olduktan sonra şiirle meşgul olmaya başladı, şair ve ediplerin sohbetlerine katıldı. Arap şiirini kaynaklarından araştırıp öğrenmek için Hasan el-Marsafî’den Arap dili ve edebiyatı dersleri aldı. Daha sonra İstanbul’da Mısır hariciyesinde sekreter olarak çalıştı. Bu arada Türkçe ve Farsçayı öğrendi. İstanbul kütüphanelerinde bulunan birçok Arapça divan ve şiir mecmuasını gördü. Ardından Fransa’ya ve İngiltere’ye seyahatler yaptı. Edebiyat tahsil etmemesine rağmen Câhiliye, ilk İslâmî dönem ve Abbasî dönemlerine ait ünlü şairlerin şiirlerini şahsî gayretleriyle inceleyerek ve ediplerin sohbet toplantılarına katılarak edebiyat kültürünü geliştirdi. Eski Arap şiirinin yeni ustası sıfatıyla kendinden sonra gelen şairlere öncülük etti. Şiirlerini gereksiz süslemelerden uzak sade bir dille yazdı. Klasik şiire kendi üslûbunu da katarak Arap şiir tarihindeki müstesna yerini aldı. Arap edebiyatındaki geniş kültürü yanında Türkçe ve Farsçayı da bilmesi, Fransız ve İngiliz dil ve edebiyatlarına aşina olması, yarım yüzyıllık askerî ve siyasi tecrübelerine sahip bulunması, onun şiirini muhteleva yönünden de zenginleştirmiştir. Abbasî devri ve daha önceki dönemlere ait klasik şiir tarzını XIX. yüzyılın üslubuyla terennüm etmiş, aralarında Hafız İbrahim ile Emîrüşşu’arâ Ahmed Şevkî’nin de bulunduğu kendinden sonraki şairlere bu konuda öncülük etmiştir. *Divân, Keşfu’l-Gumme fi Medhi Seyyidi’l-Umme ve Muhtârât* isimli eserleri vardır. Bkz. Na-

dili ile yazılan “et-Tâif” gazetesi Fasîh Arapçaya bir canlılık getirmişse de İngilizlerin bölgeye girip eğitim dili olarak İngilizceyi dayatmasıyla bu süreç sekteye uğramıştır. Wilhelm Spitta'nın kitabından sonra İngiliz yargıç John Selden Willmore, 1902'de kaleme aldığı “لغة القاهرة” (*The Spoken Arabic of Egypt*) isimli kitabında müstakil bir dil olarak sunmaya çalıştığı Mısır Ammiceninin gramerini yazmış, bu dilin ilim ve edebiyatta kullanılmasını teşvik etmiş ve Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanılmasını önermiştir. Evvelce de bahsi geçtiği üzere Willcocks da, Kahire'deki Özbekiye Kulübünde 1893 yılında verdiği konferansta Fusha yerine Ammicenin kullanılmasını teklif etmiş ve Mısırlıların bir icatta bulunamamalarını Fushayı kullanmalarına bağlamıştır. 1926 yılında ise propagandasını Ammicenin kullanılmasını hususunda yoğunlaştırmış ve İncil'den bir bölümü Ammiceye tercüme etmiştir. Bu mevzuda kendisine Selâme Musa gibi yerli destekçiler de bulmuştur. Aynı şekilde Ahmed Lütfi es-Seyyid²⁸ de Latin harfleriyle yazmaya davet etmektedir. Kâsım Emîn ise zorluğundan bahsederek i'râbın ilgasını istemiştir.²⁹ Ahmed Emin, Ammicenin bu başıboşluğuna ve Fushanın yabancılaştırılmasına karşı “لغة الوقف”, “اتحاد العامية”, ve “اتحاد الفصحى” adları altında ortaya koyduğu tezlerle itidalli bir duruş sergilemiştir. O, tezini “Fushayı

suhi Ünal Karaarslan, “Barûdî, Mahmûd Sâmî Paşa”, *DİA*, V, TDV Yayınları, İstanbul 1992, ss.90-91.

²⁸ Mısırlı yazar, düşünür, felsefeci ve siyasetçi Ahmed Lutfi es-Seyyid (1872-1963) çağdaş Mısır aydınlanmasının öncülerinden sayılır. Mısır Liberalizminin babası olarak bilinir. Muhammed Abduh ve Cemaeddin el-Afgânî'nin düşüncelerinden etkilenen es-Seyyid, bakanlık düzeyinde (Millî Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı gibi) görevler yaptı. Mısır Millî Kütüphanesi müdürlüğü ve Kurucuları arasında yer aldığı Kahire Arap Dil Kurumu'nun başkanlığına getirildi. Mısır'ın ilk devlet üniversitesi olan el-Cami'atu'l-Ehliyye (1908) (bilâhare adı el-Cami'atu'l-Mısriyye (1925), Cami'atu Fuâd el-Evvel, sonra da şimdiki Kahire Üniversitesi/Cami'atu'l-Kahire diye değişmiştir)nin rektörlüğüne getirildi. “Mısır Mısırlılarından” düsturuyla Mısır milliyetçiliğini esasa alan düşünce sistemini savundu, üniversitelerin özgürlüğü için mücadele etti. Mısır'da yabancı okullar ile dinî okulların kurulmasına karşı çıktı. Fasîh Arapça yerine Ammicce konuşmaya davet etti. Yunan felsefesinden etkilendi, Aristo'dan tercümelemler yaptı. Birçok eser kaleme aldı.

²⁹ Civelek, i'râbın değeri ve gerekli olup olmadığı gibi konuların insanların zihinlerini eskiden beri meşgul ettiğini ifade etmektedir. Ona göre Arapçada i'râbın herhangi bir değerinin ve öneminin olmadığı şeklindeki günümüzdeki kimi dilcilerin anlayışlarını kabul etmek mümkün değildir. Bkz. Yakup Civelek, *Arap Dilinde İrâb Olgusu*, Araştırma, Ankara 2003, s.25; Ayrıca bkz. Ahmet Gemi, “Ebû Abdillah Celâluddîn Muhammed b. Es'ad B. Muhammed ed-Devvânî ve Risâle fi İrâbi Lâ İlâhe İllallah” Adlı Eseri”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:18, Sayı: 58, Kış 2014, ss.723-737; Ahmet Gemi, İbrahim Kûrânî'nin ‘Ucâle fi İrâbi Lâ İlâhe İllallah Adlı Eseri, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:19, Sayı:32, Bahar 2015, ss. 717-734; İrâbın edebî dildeki yeri bağlamında bazı tartışmalar için bkz. Soner Gündüzöz, “Klâsik ve Modern Arapça'nın Tarihsel ve Filolojik Sınırları”, s.71.

mutedil bir düzeye çekme, Ammiceye ise çekidüzen verme” şeklinde özetlemektedir. Ammicenin öne çıkarılmasına dönük çağrılar karşılık bulmuş, bazı kimseler hikâyelerindeki diyalogları Ammice yazmıştır. Giderek tiyatro, hikâye ve “zece” denilen şiir tarzı Ammice telif edilmeye başlamıştır.³⁰

Bu çabalar değişik şekillerde isimlendirilir. Kimi yazarlar bu çabayı “اللغة الثالثة/üçüncü dil”, kimisi “الفصاعامية/Fus-‘ammiyye”, kimisi de “اللغة الحنثى/hünsa dil” diye isimlendirir. ‘Abbas Hadar’ın *el-Mizan* isimli kitabında “الفصحى المَحْفَقَة/Kolaylaştırılmış Fusha”, Farah Antûn’un “*Mısır Ceddide ve Mısır Kadime/مصر جديدة ومصر قديمة/Eski Mısır Yeni Mısır*” isimli kitabında “العامة المشرقة” ifadelerini kullanır.³¹

Pek çok düşünür ve edebiyatçı Ammiceyi Fushaya yaklaştırmayı (تقريب العامية من الفصحى) önermiştir. Kimisi aşırıya giderek Ammiceyi Fushanın yerine ikame etmeyi teklif etmiştir. Bunlardan bazısı çalışmalarını Ammice yazmıştır. Başarılı bir yazar olan Luis ‘İvad’ın “*Muzekkiratu Tâlibi Bi’se*” (مذكرات طالب بعثة) isimli kitabını baştan sona Ammice yazması gibi. Pek çok kimse bu kitabı bilmez ve önemsemez. Muhtemelen Fusha ile yazılmış olsaydı konumu farklı olurdu. Yazar bu kitabı, burslu olarak gönderildiği İngiltere’den döndükten sonra, henüz edebiyat hayatının başlarında kaleme almıştı. Ancak ileriki yaşlarında hatıralarını daha kapsamlı şekilde “*Evrâku’l-‘Umr*” (Ömür Sayfaları) adı altında, açık ve Fasîh bir Arapça ile kaleme almıştır.³² Fusha ile Ammicenin arasını bulmayı önerenlerden biri de el-Mâzinî’dir. O, Ammiceden mümkün olduğu kadar istifade edilmesi gerektiği hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “*Ammice lafızların doğru ve yerinde kullanılması, dili yabancılaştıran dayatmaları engeller ve iki dile sahip olduğu psikolojisini de bertaraf eder. Bu iki dil, yazı dili ve günlük hayatta konuşmada kullanılan dildir. Ayrıca Ammiceyi yazı dili olarak kullanmak için girişimde bulunanların da önünü kesmektir.*” el-Mâzinî’nin teklif ettiği ve asılları Fusha olan Ammice kelimelerin kullanılmasını doğru bulan ilim adamları da vardır.³³ Bu bilim adamları bu yöntemin yararlı olaca-

³⁰ ‘Abduh Muhammed Bedevî, a.g.e., s.15.

³¹ ‘Abduh Muhammed Bedevî, a.g.e., s.15.

³² en-Nakkâş, e.g.e., s.63.

³³ Bunlardan biri en-Nakkâş’tır. Bkz. a.g.e., s.66.

ğını düşünmekte ve böyle bir çalışmanın pratikte de karşılık bulabileceğini dile getirmektedirler.

Fasih Dili Savunanlar

Lehçe taraftarlarına karşı Fasih Arapçayı savunanlar da kendi görüşlerini dile getirmişlerdir. Bunlardan biri olan Tâhâ Huseyn bu konuda şöyle demektedir: “*Yakın zamanda, gündelik hayat bu dile dönüş yapacaktır, sadece kültürlü insanların yahut edebiyatın dili olmayacak, bu iki grubun dili olmakla birlikte halkın da anlayabileceği bir dile dönüşecektir.*” ‘Abbas Mahmud el-‘Akkâd³⁴ ise bu konudaki görüşlerini serdederken şunları ifade etmektedir: “*Başka ülkelerde dile yapılan saldırı en fazla dil yapısına, edebiyatına ve fikir dünyasına karşı yapılan saldırı mahiyetindedir. Bizim dilimize karşı yapılan saldırı ise toplumsal ve Dinî geleneğimize, nihayetinde her şeyimize karşı yapılmış bir saldırıdır. Özetle bu saldırı dil, fikir ve gönül dünyamıza tek hamlede düzenlenmiş bir saldırıdır. Çünkü diğer milletlerin dilinin yok edilmesi lafızlarının yok edilmesi anlamına gelirken bizim dilimizin yok edilmesi bizi diğer milletlerden ayırt eden varlığımızın ortadan kaldırılması demektir. O gidince ne söz, ne örf, ne bilgi ne de iman kalır.*” Şevki Dayf da şunları dile getirmektedir: “*Bölgesel veya tek tük sesler, bağırıtlar geçicidirler. Zaman zaman ortaya çıkarlar, ancak bir süre sonra yok olup giderler. İnsanlar nihâyetinde millî değerlerine rücu ederler. Çünkü Fasîh Arapça, kalıcılığın bütün temel unsurlarını ihtiva etmektedir.*”³⁵

Sonuç

Dilin en önemli işlevi “iletişim sağlama” şeklinde formüle edilmektedir. Bu işlevini yerine getirirken çoğunlukla “konuşma” ve “yazma” yollarını kullanır. Bu iki dil düzeyi arasındaki fark günümüzde Arap dilinde bir krize neden olacak kadar dilbilimsel ve politik tartışmalara sahne olmuştur. Ammicenin günlük hayata hakim bir dil haline gelmiş olması kimileri tarafından yazı dilinde de artık bu dilin kullanılması gerektiği önerisini beraberinde getirmiştir. Bunun aksini savunanlar ise

³⁴ ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd, *Eştatu Mucteme‘at fi’l-Luga ve’l-Edeb*, Daru’l-Maarif, Kahire ty., mukaddime, s.3.,

³⁵ Nedvetu’l-Lugati’l-Arabiyye fi Muvaceheti’t-Tehaddiyat, er-Riyad 1984, Akt. ‘Abduh Muhammed Bedevî, a.g.e., s.16.

hem Ammicenin yetersizliğini gerekçe göstermiş hem de Fusha ile oluşturulmuş devasa bir kültür hazinesinin tehlikeye gireceğini ileri sürmüşlerdir. Öte yandan Fasih Arapçanın en azından eğitim-öğretim sürecinde kanunlarla zorunlu hale getirilmesi beklenen sonucu vermemiştir. İki dil düzeyi arasındaki bu durum varlığını sürdürmeye devam edecektir. Ancak birinin diğerinin yerine ikame edilmesi çabaları sonuçsuz kalacağı benziyor.

Kaynaklar

- el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd, *Eşâtü Mucteme'ât fi'l-Luga ve'l-Edeb*, Daru'l-Maarif, Kahire ty.
- Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dili (Ana Çizgileriyle Dilbilim), Ankara 2003.
- Aydın, Tahirhan, "Min a'lâmi'l-luga: Muhammed Hamâse Abdullatif Hayâtuhû ve Muellefâtuhû ve Ârâuhû fi'ş-Şîri ve Ta'lîmi'l-Luga li Gayri'n-Nâtiqîne Bihâ", *AÜFD*, 52/2, 2011.
- Bedevi, 'Abduh Muhammed, *Ehemmiyyetu Ta'lîmi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Havliyyatu Kulliyyeti'l-Âdâb li Cami'ati Kuveyt, sayı:16, 1996.
- Bintu's-Şâti', 'Âiše Abdurrahmân , *Lugatonâ ve'l-Hayât*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1991.
- Civelek, Yakup, *Arap Dilinde İrâb Olgusu*, Araştırma, Ankara 2003.
- Dayf, Şevki, *Nedvetu'l-Lugati'l-'Arabiyye fi Muvaceheti't-Tehaddiyât*, er-Riyad 1984.
- Ebü Muğlî, Semih Abdullah, *et-Tedris bi'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Fasiha li Cemî'i'l-Mevâddi fi'l-Medâris*, Daru'l-Bidâye, Ammân 2008.
- Gemi, Ahmet, "Ebû Abdillâh Celâluddîn Muhammed b. Es'ad B. Muhammed ed-Devvânî ve Risâle fi İrâbi Lâ İlähe İllallâh" Adlı Eseri", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:18, Sayı: 58, Kış 2014, ss.723-737.
- Gemi, Ahmet, İbrahim Kûrânî'nin 'Ucâle fi İrâbi Lâ İlähe İllallah Adlı Eseri, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:19, Sayı:32, Bahar 2015, ss. 717-734.
- Görgün, Hilal, "Vollers, Karl", *DİA*, XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, ss.125-126.
- Gündüzöz, Soner, "Klâsik ve Modern Arapça'nın Tarihsel ve Filolojik Sınırları", *Nüşa*, Yıl 3, Sayı 8, Kış 2003, ss.69-90.
- Gündüzöz, Soner, *Kuranın Eşsiz Dili*, Etüt Yayınları, İstanbul 2012.
- Hassan, Temmam, *el-Luga Beyne'l-Mi'yariyye ve'l-Vasfiyye*, Mektebetu'l-Anglo'l-Misriyye, Kahire 1958.
- el-Hatîb, Husâm, *el-Lugatu'l-'Arabiye – İddâât 'Asriyye*, el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-'Âmme li'l-Kitâb, Kahire 1995.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal, "Barûdi, Mahmûd Sâmi Paşa", *DİA*, V, TDV Yayınları, İstanbul 1992, ss.90-91.
- el-Misri, Huseyn Şefik, "Ebûsu recule'l-mecma'i'l-lugavi".

- Musa, Selâme, *el-Belâgatu'l-'Asriyye ve'l-Lugatu'l-'Arabiyye*, Kelimât Arabiyye li't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 2012.
- en-Nakkâş, Recâ', *Hel Tentehiru'l-Lugatu'l-'Arabiyye?*, Nehdatu Mısır, Kahire 2009.
- eş-Şûbaşı, Şerîf, *Li Tehyâ'l-Lugatu'l-'Arabiyye: Yesqut Sibeveyhi*, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme li'l-Kitâb, Kahire 2004.
- Yazıcı, Hüseyin, "Mısırlı tarihçi ve yazar Ahmed Emîn'in (1878-1953) İstanbul Anıları", *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2001, ss.120-128.
- Yıldız, Murat, "Standart ve Modern Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları: Mısır Lehçesi Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. X, sayı 3, ss.23-41.